

Andreides Gábor

D'Annunzio és Mussolini a korai időkben. Mester és tanítvány?

Gabriele D'Annunzio és Benito Mussolini, két karizmatikus politikus a múlt század olasz történelméből. Mindketten értették a tömegek nyelvét, és megértették és sikerrel válaszoltak a felgyorsult világ kihívásaira. Megújították az olasz politikát és annak nyelvezetét. Új, addig még nem látott stílussal hökkentették meg a risorgimento unalomba fúló világának polgárait. De vajon milyen kapcsolat volt közöttük? Leírható ez egyszerűen a mester és tanítvány viszonyral, vagy esetleg kevesebbről van szó?

Dino Grandi mesélte egyszer Indro Montanellinek, hogy 1921 késő nyarán ő és Italo Balbo titokban fölkeresték Gabriele D'Annunziót a Garda tó partján és megpróbálták meggyőzni arról, hogy november 4.-ét, Itália első világháborús győzelmének ünnepét kihasználva álljon a fasiszta mozgalom élére és adja meg a jelet a marcia su Roma megindítására. A fasiszta vezéreket szerzetesi ruhában fogadó D'Annunzio miután meghallgatta Grandit és Balbót így felelt: „Testvérek, mielőtt ilyen súlyos döntést hoznék a csillagokkal kell konzultálnom.” Azzal bocsátotta el a fasiszta mozgalom alighanem egyik legravaszabb vezetőjét, Grandit és legimpulzívabb képviselőjét Balbót, hogy másnap választ ad kérdésükre. Ez azonban nem történt meg, a csillagok ugyanis a felhős ég miatt nem fedték föl magukat, közölte a Költő-katona (Poeta-soldato), aki további megértést és ismét egy napos türelmet kért. Ám a rossz idő miatt a következő, sőt az azt követő napon sem akarták megmutatni magukat a csillagok, így Grandi és Balbo közel egyhetes meddő várakozást követően dolgavégezetlenül és buzgón káromkodva távoztak D'Annunzio otthonából. Minden valószínűség szerint ebben az időben, és ezt követően nem ez volt az egyetlen ilyen jellegű, titkos látogatás a nemzeti hős gardonei villájában, akinek személye a világháborút követő zavaros időkben sokak számára megfelelő alternatívát, még inkább reményt jelentett.

Az 1863-ban Pescarában született D'Annunzio ugyanis új erőt, célt és reményt adott az amúgy is gyenge, ráadásul kifulladásban lévő olasz nacionalizmusnak. A költészetéről, zajos magánéletéről, hatalmas botránnyairól ismert költőt, a modern olasz propaganda első nagy mesterét 1915-ben a futurista Filippo Tommaso Marinetti hívta haza Franciaországból és kérte, hogy ismételten legyen a harcba induló olasz haza segítségére. D'Annunzio ugyanis az 1911-es olasz–török háború idején a legnagyobb olasz napilap a *Corriere della Sera* oldalain már hazafias költeményeivel lelkesítette, buzdította az olasz nacionalizmus ügyét.

A költő elfogadta Marinetti invitálását, hazatért és — bár már ötvenéves is elmúlt — repülő tisztként végigharcolta az első világháborút. Costanzo Ciano fregatt- és Luigi Rizzo korvettkapitány mellett D'Annunzionak is jelentős a szerepe az 1918. február 10-11. éjszakáján Buccari (Bakar, Horvátország) közelében a Wien és Budapest páncélos csatahajók elleni olasz akció sikerében. Ennél is nagyobb hírnevet hozott D'Annunzionak az a vakmerő vállalkozás, amelynek során a költő 1918. augusztus 9-én

Bécs fölé repült repülőgéppel, amelyből az olasz nemzeti színekben pompázó, Itáliát és az antantot dicsőítő röplapokat szórt a császárvárosra.

D'Annunzio fellépése átalakította, megújította az olasz politikai életet és megváltoztatta a politika nyelvezetét. Gyakori nyilvános beszédeiben, szónoklataiban rövid és villámszerűen éles mondataival hamar meghódította hallgatóságát. Elsők között értette meg, hogy a századforduló olasz közvéleményét, a tízes-húszas évek olasz polgárát már fárasztja a risorgimento nehézkes, dagályos nyelvezete és mondanivalója.

Az Olaszországban, Európában, sőt még az Egyesült Államokban is ismert és népszerű D'Annunzióval szemben Benito Mussolini csak 1912-ben, a Reggio Emiliában megtartott szocialista kongresszuson lett szinte a semmiből ismert politikai személyiség. Huszonkilenc éves volt ekkor, és ez a kongresszus volt az első országos politikai fellépése. Az eddig csak a helyi politikában feltűnő Mussolini szónoki teljesítménye mondhatni megbabonázta a szocialista kongresszus hallgatóságát, egy csapásra az olasz szocialista mozgalom egyik fontos, de még nem nélkülözhetetlen képviselőjévé vált. Különösen a párt radikálisai, a forradalmi szocialisták szimpatizáltak személyével. Amilcare Cipriani, az olasz szocialista mozgalom nagy öregje így írt Mussoliniról a kongresszust követően: „Ez az ember nagyon tetszik nekem. Forradalmisága az enyém, azt kellene mondanom miénk, vagyis az, amelyet »klasszikusnak« hívnak.” Sikereinek hatására Mussolinit még ebben az esztendőben kinevezték a szocialista párt országos napilapjának, az *Avanti!*-nak a főszerkesztőjévé. Közel két esztendeig Mussolini tűnt a szocialista párt reménységének, megújítójának, ám ez a szocialista mítosza a „másik oldalra” kerülésével fokozatosan szertefoszlott.

D'Annunzio és Mussolini együttműködésének kezdete 1915-re, a semlegesség, a líbiai kolonizációt erőltető, de a világháborúban inkább semlegességpárti Giolitti kormányfő elleni küzdelmek idejére tehető. Olaszország háborúba lépését követően Mussolini D'Annunzióhoz hasonlóan harcolt a háborúban, sőt 1917-ben meg is sebesült, ami olyan súlyosnak bizonyult, hogy kórházi kezelések, betegszabadságok után 1918 elején leszerelték. Mussolini, akit már régóta gyötört a „nemzeti” és a forradalmi út közötti választás dilemmája, az 1917. október 24-ei caporettói összeomlás, valamint az oroszországi proletárforradalom hatására előbbi mellett látszott letenni a garast. 1918 nyarán már nem szerepelteti lapjának, a *Popolo d'Italia* című lapján a „szocialista napilap” meghatározást, helyette a „harcosok és termelők napilapja” definíciót rendszeresítette. Ezzel a tulajdonképpeni jelképes aktussal a végleges fordulata bekövetkezett.

1918. november 4-én azután Olaszország számára mégis véget ért a világháború – D'Annunzio kifejezésével ez a „lírai esemény” – és az ország a győztesek térfelén várhatta a békeszerződést. Olaszország a négyek tanácsában, a párizsi békekonferencia vezérkarában is helyet foglaló ország hamar elszenvetted első külpolitikai vereségét, szövetségesei a caporettói vereséget követően nem sokra méltatták Itália igényeit. A gyengülő olasz pozíciók ellenére az olasz vezetés bejelentette igényét Fiume városára is, amely pedig nem is tartozott a londoni jegyzőkönyvben megígért területek közé.

Annak ellenére, hogy a forradalmi szindikalista Filippo Corridoni 1915 októberében már spirituális vezérnek (duce spirituale) nevezte Mussolinit, és néhányan már a nemzet megújítóját látták benne, magát Mussolinit ha nem is érte váratlanul a

Monarchiával Padova közelében (Villa Giusti) aláírt fegyverszünet híre, de meglehetősen tanácstalanul állt a győzelem ténye előtt. Győztünk. Rendben van. És most hogyan tovább?

Közeledni próbált ugyan a „lövészárok arisztokratáihoz”, a különféle hadviselt szervezetekhez, futuristákhoz, illetve az arditókhoz, a „foglalkozásszerű nacionalistákhoz”, ám helyzete érdemben országos politikai megítélését tekintve nem változott. Már ismerték képességeit és elismerték szónoki kvalitásait, de ugyanakkor a leszerelt frontkatonák római gyűlésén, 1918 végén a Capitoliumon még nem hagyták szóhoz jutni, nem engedték felszólalni.

Amikor 1919. március 23-án a milánói San Sepolcro téren megalakultak a harci fasciók (fasci di combattimento) a kétségtelenül szuggesztív személyiségű Mussolini még „kialakulófélben” volt, csupán egy az alapítók közül: javaslatait, előterjesztéseit, ötleteit megvitatták, szavaztak róluk. A formálódó fasiszta mozgalom számára egy fontos lap főszerkesztője volt, de semmi több, és a hozzá kötődő munkatársak, kollégák számára is inkább volt „barát”, vagy „Benito bajtárs”, mint vezér. A fasiszta mozgalomról sem lehetett elmondani, hogy számtalan követője lett volna. Ráadásul a fiatal mozgalom 1919. november 16-án megrendezett parlamenti választásokon csúfosan leszerelt, hiába Marinetti, Mussolini vagy egy másik „húzó név”, Arturo Toscanini, a fasiszták nem jutottak parlamenti képviselőhez.

Az 1919. szeptember 12-én elfoglalt Fiumében, a későbbi Carnarói Olasz Régenségekben (Reggenza Italiana del Carnaro) szinte minden olyan jellegzetesség és rituálé megtalálható volt, amelyeket viszontlátunk néhány évvel később a fasiszta Olaszországban. A „Comandante” szinte minden nap több órás szónoklatokat tartott, zenebona, utcai ünnepek követték egymást, amelyek során felvonultatta katonáit, akiken fel-feltűntek a később ismertté vált fasiszta egyenruhák, a fezek, és mindennap felhangzott a későbbiekben sokat hallott *Giovinetta* című dal és az „Eia, eia, eia alalá” csatakiáltás. Fiume a „veszélyesen élni”, extrémításokba hajló szabadosság központja lett, ahol arditók, futuristák, nacionalisták és a legkülönbözőbb fanatikusok adtak találkoztat egymásnak. A dannunziói kormányzás alatt tehát szinte minden működött, amit később fasiszta jellegzetességként ismerhet meg a világ.

Fiume tekintetében D’Annunzio mindenképpen példa volt Mussolini számára: az állam az erő felmutatásával meghódítható. Ennek ellenére a vállalkozást ambivalens módon támogatta, mint ahogy érzései is alapvetően kettősek voltak a költővel kapcsolatban: egyfelől csodálta D’Annunziót életfelfogásáért, stílusáért, másfelől a dannunzianizmustól: új és szokatlan politikától, külsőségekben is megnyilvánuló, olaszok százezreit galvanizáló rivális technikáitól nagyon tartott. 1919. január 1.-én D’Annunzióval folytatott levelezésük nyitó részében azt írta a költőnek, hogy mélységesen egyetért azzal, hogy nem szabad „csunkulni hagyni” a világháborús győzelmet, Fiumét Olaszországhoz kell csatolni. Buzdította mozgalmának tagjait, hogy a várost tekintsék az olasz állam erkölcsi fővárosának, igazán mást nem is nagyon tudott volna tenni. Fiume 1920 decemberéig létező köztársasági jellegű kormányzósága, annak népszerű, karizmatikus, de a „politikai analfabéta” vezetőjének sorsa nemzeti ügy lett Olaszországban.

Mindenki számára világos volt, hogy Fiumét a rendezetlen közjogi helyzetében sokáig tartani nem lehet. Vagy Fiume barát kormány alakul Rómában, vagy, abban az esetben,

ha ez nem következne be, forradalmi úton kell elérni a változást. Ez utóbbival kapcsolatban Mussolininak lett is volna egy tétova javaslata. Annak ellenére, hogy inkább a kormány cseréjét várta, 1920. szeptember 25-én D'Annunzióhoz írt levelében egy republikánus felkelésre tett javaslatot. Fiuméból kiindulva – D'Annunzióban ekkor már a kormány határozottságát látva már felmerült a „marcia su Roma” gondolata – javasolta Trieszt elfoglalását, a köztársaság kikiáltását és egy direktórium felállítását, valamint Fiume anektálását és a köztársasági érzület erősítését. Azonban nem ment tovább a fiumei kaland támogatásában, nem volt érdeke a konkurencia érdemi támogatása.

Az első világháborút követően Mussolini mítosza még formálódóban volt. Helyzete a mozgalmon belül sem volt megnyugtató. 1919 és 1922 közötti időszak ugyanis a faszizmuson belüli folyamatos feszültség időszaka Mussolini és a fasiszta vezetők között. A fasciók széthullóban voltak, a tagság jó része egyáltalán nem szimpatizált Mussolinivel, inkább követték a helyi erős embereket, mint a jövőbeni ducét. Sokan felróták Mussolininek, hogy forradalmisága csupán álca. Ekkor vált ki a bolognai fascióból Pietro Nenni és lett következetes ellenfele egykori barátjának Mussolininek. Voltak, akik egyenesen árulónak is tartották. Az igazi vezér a fasiszták szemében egyértelműen a nemzeti hős D'Annunzio volt.

Mussolini vezéri szerepe csak a mozgalom párttá (Partito Nazionale Fascista) alakulásának kongresszusát (Róma, 1921. november 7.) követően erősödött valamelyest. A vezéri szerep (duce del fascismo) azonban még egyértelműen a politikai képességeknek és nem az ugyan létező, de D'Annunzióhoz, vagy egyes fasiszta vezérekhez, például az úgynevezett padán fasisztákhoz – Grandi, Balbo vagy Farinacci – képest szolidabb karizmának volt köszönhető. A párttá alakulást megelőző nyár igen érdekesnek bizonyult. 1921 nyarán ugyanis Mussolini még egy nagykoalíció vezetését sem tartotta kizártnak, egy olyan koalíció irányítását, amelyben a fasisztákon kívül a szocialisták és a don Luigi Sturzo frissen alakult pártja, az Olasz Néppárt (Partito Popolare Italiano) is részt vehetnének. E javaslat azonban szinte senkinek nem tetszett. Grandi hevesen ellenezte Mussolini elgondolását, nem osztotta azt az elképzelést, hogy céljaik eléréséhez az említett politikai formációkra, vagy pláne a szocialistákra szükség lenne. Annyira nem tetszett neki a Mussolini-féle békepolitika, amely a fasiszta rohamcsapatok lefegyverzésével járt volna együtt, hogy komolyan Mussolini helyettesítésén kezdtek gondolkodni. Főnállott a veszélye, hogy kettészakad a mozgalom. Megkezdődtek a fasiszta vezérek, a „sansepolcristák”, valamint D'Annunzio közötti egyeztetések, aki végül is visszalépett és nem vállalta, a vezérszerepet. A novemberi kongresszus azután szentesíti Mussolini vezéri szerepét, aki lemondott békepártiságáról.

A kortárs Emilio Lussu összességében találóan jellemezte kettőjüket, amikor azt írta, hogy „Köztudomású, hogy gyűlölik egymást. A nyilvánosság előtt istenítették egymást, de maguk közt mint a kutyák úgy marakodtak [...] Azé lesz a hatalom, aki elteszi a láb alól a másikat.” D'Annunzióról nagyon sokan gondolták, hogy vezetésével a forradalom ügye győzelemre vihethető Olaszországban. Lenin szerint is ő lett volna az egyetlen olyan ember, aki képes kirobbantani és vezetni egy forradalmat Itáliában.

A marcia su Romát követően a kormányfő Mussolini D'Annunziót a fasiszta Olaszország élő legendájává tette. A Garda tó partjára visszavonul költő elfogadta ezt a

„megtisztelő” szerepet. Ebben minden bizonnyal közre játszott a 80 000 líra összegű havi életjáradék, amit Mussolini biztosított számára abban a reményben, hogy irodalommal, és életművének rendezésével tölti majd idejét, nem a politikával. Abban az esetben, ha ez nem, vagy csak részben teljesülne, készenlétben állt, mégpedig a helyszínen egy belügyminisztériumi funkcionárius, Mussolini kinyújtott keze, Giovanni Rizzo prefektus, aki D’Annunzio minden rezdüléséről informálta a ducét.

Természetesen a nemzeti hős személyében rejlő propagandalehetőséget Mussolini sem hagyhatta figyelmen kívül. Időnként kamerák kereszttüzeiben találkozott az idős költővel, és eszmét cseréltek. Utolsó találkozásuk 1937. szeptember 30-án, tíz nappal azután történt, hogy Mussolini, Guglielmo Marconi helyére kinevezte D’Annunziót az Olasz Akadémia elnökének. A kinevezés formális gesztus volt csupán, lévén ekkor a költő már súlyos beteg volt. Ezen utolsó alkalommal, a fasiszmus vezére Németországból hazafelé, mintegy beugrott D’Annunzióhoz, aki közölte vele – franciabarátságához kétség sem férhetett – hogy határozottan ellenez bármiféle szövetséget Németországgal.

Mester és tanítvány? Megfogalmazható-e így kettőjük politikai vagy személyes kapcsolata?

A liberális politika elégtelenségének, és a megcsonkított győzelem szimbólumának, Fiumének a példájából Mussolini kétségtelenül megtanulta, hogy megfelelő erő alkalmazásával a liberális állam megdönthető. D’Annunzio Mussolini és korai fasiszták segítségére volt az újfajta, meghökkentő külsőségeket fölvonultató politizálás elterjesztésében, a „fasiszta stílus” kialakításában. A vakmerően, veszélyekkel nem törődve élni elve, amelynek közismert, de nem teljesen szalonképes mottója a „me ne frego”, a kényelmes, mindennapi élet megvetése, a hőskultusz magasztalása mind-mind létezett már a D’Annunzio felügyelte Fiumében. Ezek azok az összetevők, amelyeket a későbbiekben Achille Starace kissé jobban összegyűrt kialakítván ezzel a végleges fasiszta stílust, propagandát és politikai koreográfiát.

D’Annunzio halálának hírére nem mondhatni, hogy „a Duce nagyon megrendült volna” – Ciano naplója említést tesz Rizzo prefektus nyelvbötléséről D’Annunzio halálakor, amikor így értesítette Mussolinit: „Fájdalom, közölnöm kell Önnel egy jó hírt.” Az elszólás tökéletesen jellemezte kettőjük kapcsolatát. Mussolini dicsérte és csodálta a költőt regényes és hősiek életéért, életművét a rendszer számára alapvetően hasznosnak ítélte, attól függetlenül, hogy „D’Annunzio az elmúlt hét-nyolc évben nem állt ki nyíltan a fasiszmus mellett. A temetést követően néhány nappal Mussolini már D’Annunzio hiányáról panaszkodott Cianónak, akinek elismerte, hogy sokat jelentett életében.

Mussolini, immáron mint az Olasz Szociális Köztársaság vezetője 1944. március 2-án, D’Annunzio halálának hatodik évfordulóján jelent meg utoljára a költő sírjánál. Romano, legkisebb fia a kíséretében volt. Romano Mussolini szerint az, hogy a duce 1945 márciusában a vesztes háború tudatában még mindig harcolnia akart a hozzá hűségű köztársasági fasiszta csapatokkal, és a fasiszmus Thermopüláját valósította volna meg a Valtellina szorosban részben annak volt köszönhető, hogy Benito

Mussolini „gyógyíthatatlan álmodozó volt, nem véletlen, hogy D’Annunzio volt az az ember, akit a legjobban csodált”.

Elhangzott a *90 éves a marcia su Roma* címmel a Politikatörténeti Intézet által rendezett tudományos konferencia előadásaként (2012. november 13.).